

Mahmūd Şit Hattâb. — Kâdet Feth'il-Mağrib'il-'Arabî (Şimâlî Afrika'nın Fetih Kahramanları). Beyrut, Matba'at Dâr'il-Feth, 1966 (1386), I. cild 352, II. cild 440 s., haritalar ve resimler, Dâr'ul-Feth nşr.

Beyrut Fetih Neşriyat Evi'nin İslâm Fütûhatı Kumandanları serisinden birisini teşkil eden bu iki cildlik eserin müellifi olan General Mahmūd Şit Hattâb, askerlik ve harb tarihlerine âit 30 dan fazla eserin sahibidir. Müellif eserin başında kitabını Şimalî Afrika'nın fethine ilk defa girişen III. Halife Hz. Osman'a ithaf ettiğini yazıyor. Eserin mukaddime kısmında ise, sadece Kur'an'daki şu Âyet yer alıyor : "Mağrib ve meşrik (ne varsa) hepsi Allah'ındır, O istediğini doğru yola yöneltir". Eserin giriş kısmı diyebileceğimiz bölümünde Mahmud Hattâb, ilk söz olarak sömürgeci devletlerin Şimâlî Afrika'da takip ettikleri iktisadî, siyasî ve askerî sömürme politikası dışında ve hepsinden ziyade Arab lisanını imhaya çalıştığını ifade ettikten sonra : "Eğer dinî mektepler ve Kur'an talim hocaları olmasaydı Şimâlî Afrika'da İtalyanca, Fransızca ve İspanyolca Arapçanın yerini alacaktı" diyor. Bu düşüncesini te'yid maksadıyla da, Paris'te bulunduğu müddet zarfında, orada gördüğü Cezayirli Arapların tek kelime Arapça bilmediklerini müşahede ettiğini söylüyor. Müellif bu acı gerçeğe bir misâl daha ekliyor ve diyor ki : "Irak'ta bulunduğum 1963 senesinde Şimâlî Afrika Devletlerini temsilen gelen birçok heyetlerin, bizimle ecnebi bir lisanla konuşmak mecburiyetinde kaldıklarını gördüm.

Daha sonra müellif, eserinin Kuzey Afrika Araplarına, beldelerine İslâmiyetin ve Arapçanın nasıl girdiğini ve ecdadlarının bu uğurda nasıl gayret gösterdiklerini hatırlatacağını söylüyor ve kitabın mevzuunu biri coğrafi diğeri tarihî olmak üzere iki zaviyeden ele alacağını da sözlerine ilâve ediyor. Afrika kelimesinin menşei hakkındaki muhtelif görüşleri izahtan sonra sıra, Şimâlî Afrika sakinlerini coğrafi bakımdan ele almaya geliyor. Mahmūd Şit Hattâb Şimalî Afrika sakinlerini beş ana gurupta mütâlea ediyor : 1. Berberiler, 2. Efârîka, 3. Yahudiler, 4. Sudanlılar, 5. Rum ve Fransızlar. Ayrıca bunlar hakkında ayrı ayrı kısa malûmat da veriyor.

İslâmdan önceki Mağrib Tarihi isimli başlık altında, altı devir gözden geçiriliyor ve bu devirler hakkında uzun uzun bilgi veriliyor. 1. Devir : Tarihten Önceki devirdir. Bu devir hakkındaki malûmat arkeoloji âlimlerinin bilgilerine istinad ediyor. Hakkında çok az şey bilinen bu devirde, Şimalî Afrika'da bir müddet zenciler yaşamışlar ve sonra munkariz olmuşlardır. 2. Devir : Finikeliler Devridir. Müellif bu devir hakkında uzun bir tarihî malûmat verdikten sonra, Finikelilerin Yunanlılara ilim ve felsefe öğrettiklerini, dünya denizlerini ilk defa onların keşfettiklerini, gemi imâlâtında hüner sahibi olduklarını, hurûf-ı hecâyı ve camı onların keşfettiklerini bir çok muteber tarihî kaynaklar göstererek zikrediyor. 3. Devir : Kartacalılar Devridir. Yine uzun bir tarihî malûmattan sonra Kartacalılardan bize medeniyet kalıntıları intikal etmediğini, zira onlardan sonra Şimalî Afrikaya yerleşen Romalıların herşeyi yakıp yıktıklarını ifade eden Mahmūd Hattâb, 4. Devir olarak : Romalıların Devrini ele alıyor. Bu kısımda M. Ö. 264-146 seneleri arasında Kartacalılarla Romalıların dört büyük muharebeye giretiklerini ve Roma-

luların taassupları sebebiyle Kartaca medeniyetinden istifade etmediklerini söylüyor. 5. Devri Cermen ırkından gelen Vandal'ların, 6. Devri de Rum (Bizans)'lıların teşkil ettiklerini ifadeden sonra, bunlar hakkında uzun uzun malûmat veriyor.

Bundan sonraki kısımda müellif Şimalî Afrika Devletlerinin ehl-i Salib harpleri esnasında haçlılara nasıl karşı koyduklarını ve çeşitli fedakârlıklarla istiklâllerine ne şekilde kavuştuklarını, Libya'luların İtalyan'larla, Cezayir ve Fas'luların Fransızlarla nasıl kahramanca mücâdele ettiklerini anlatıyor. Kitabın 1. cildi Şimalî Afrika Devletlerinin ilk fetih kumandanlarından, 'Amr b. 'Aş, 'Abdullah b. Sa'd, Mu'aviye b. Hâdîc, 'Uğbe b. Nâfi', Ebû'l-Muhâcir Dînâr, Züheyr b. Kays, Hâssan b. el-Nu'mân ve Musâ b. Nuşayr'ın hayat hikâyeleri ile bitiyor.

Eserin II. cildinin baş tarafında Libya, Tunus, Cezayir ve Fas'ın fetihlerinde tarihe isimleri geçmiş olan büyük kumandanların nesebi, mücâhedeleri ve kumandanlıkları hakkındaki malûmat yer alıyor. Şimâlî Afrika'nın islâmî fütûhattan bugüne kadar geçirdiği safahatın kısa bir hülâsasında müellif, bu bölge devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu idaresi altında çok müreffeh ve mesud bir hayat sürdürdüklerini ifade ediyor.

Maḥmūd Ḥaṭṭab eserinin sonlarına doğru Şimâlî Afrika Devletlerinin ve diğer bölgelerdeki Arab devletlerinin istikballerine dair olan görüşlerini tarihî misallere istinaden anlatıyor.

Eserin her iki cildinin de sonunda, el-Maşâdır ve'l-Merâcî' başlığı altında, kitabın kaynak ve me'hazlarını teşkil eden çeşitli lisanlarda kaleme alınmış 350'ye yakın bibliyografik liste yer alıyor. Daha sonra ise eserde geçen şahıs, yer, millet ve kabile isimlerini ihtiva eden ayrı ayrı index'ler var.

Eser hakkında, tertip bakımından bazı takdim tehir hataları göze çarpmakla beraber, Şimâlî Afrika Devletleri mevzuunda çalışanlar için çok faydalıdır diyebiliriz. Hele yukarıda zikrettiğimiz uzun bibliyografik listenin klasik bir çok me hazlar yanında pek çok eserleri de ihtiva etmesi bu sahada çalışacaklar için ayrı bir kazançtır.

OSMAN ÖZTÜRK